PSYCHOLOGICAL RESEARCH
(in the Balkans)

ISSN 2815-4797 (Print)
ISSN 2815-4800 (Online)

DOI: https://doi.org/10.7546/PsyRB.2025.28.01.01

This is Open Access article under the Creative Commons Attribution 4.0 International License.

PSYCHOLOGICAL RESEARCH (IN THE BALKANS)
http://journalofpsychology.org
E-mail: psy_research@abv.bg
Volume 28, No 1, 2025, 9-20

THE CREATIVE CORE: THEORIES, RESEARCH, AND COUNSELING PRACTICES

MOTIVATING THE CREATIVE ACTIVITY: THE SEARCH FOR THE NEW AND THE BEST

Katya Stoycheva

Department of Psychology
Institute for Population and Human Studies
Bulgarian Academy of Sciences

Bulgaria, Sofia 1113, 6 Akad. Georgi Bonchev Str. floor 5

kstoycheva@iphs.eu

Abstract. *The proposed theoretical analysis examines two motivational characteristics of the personality and their relationship to creative behavior and creative performance. The review of the empirical research indicates that both creative motivation (intrinsically motivated exploration and experimentation with new ideas, problems, and approaches) and need for achievement (striving to achieve high standards of performance in an activity) are related to creative productivity in high school students, university students and adults (Feist, 1999; Da Costa et al., 2015). Although interrelated, the two variables correlate weakly and differ in their relationships with other personality traits (Stoycheva, Stetinski, & Popova, 2008; Stoycheva & Popova, 2019). The paper will offer a summary of the available data and advance an explanation of the results, drawing on the current concepts of creativity (Runco & Pritzker, 2020). First, the paper outlines the specific contributions of these individual characteristics to the production of creative outcomes, i.e. finding new, original and effective solutions. Second, the paper highlights the role of these motivations in the unfolding of the creative process from problem discovery through idea generation to solution selection and implemenation. Finally, some guidelines to support individuals' creative behavior in education and at work are derived.*

Keywords: creative motivation; need for achievement; creative product; creative process; creative personality.

THE ARTICLE CAN BE CITED AS FOLLOWS:
Stoycheva, K. (2025). Motivating the Creative Activity: the Search for the New and the Best [Мотивацията в творческата дейност: в търсене на новото и най-доброто]. *Psychological Research (in the Balkans)*, Volume 28, Number 1, 9-20. ISSN 2815-4797 (Print), ISSN 2815-4800 (Online). DOI: https://doi.org/10.7546/PsyRB.2025.28.01.01 (in Bulgarian).

© Katya Stoycheva, 2025

Submitted – 03 February 2025
Revised – 29 April 2025
Published – 30 June 2025

The authors have read and approved the final manuscript.

МОТИВАЦИЯТА В ТВОРЧЕСКАТА ДЕЙНОСТ: В ТЪРСЕНЕ НА НОВОТО И НАЙ-ДОБРОТО

Катя Стойчева

Департамент Психология
Институт за изследване на населението и човека
Българска академия на науките

София 1113, ул. Акад. Г. Бончев, бл. 6, ет. 5

kstoycheva@iphs.eu

Резюме. *Предмет на теоретичен анализ са две мотивационни характеристики на личността и тяхната връзка с творческото поведение и резултати. Обзорът на емпиричните изследвания показва, че и творческата мотивация (вътрешно мотивирано изследване и експериментиране с нови идеи, проблеми и подходи), и потребността от постижение (стремеж към постигане на високи стандарти на изпълнение в дейността) са свързани с творческата продуктивност при ученици, студенти и възрастни (Feist, 1999; Da Costa et al., 2015). Макар и взаимосвързани, двете променливи корелират слабо и се различават във връзките си с други черти на личността (Стойчева, Щетински, Попова, 2008; Stoycheva & Popova, 2019). Статията ще предложи обобщение и обяснение на получените резултати, опирайки се на съвременните модели за творчество (Runco & Pritzker, 2020). Първо, ще очертаем специфичния принос на тези индивидуални характеристики за постигането на творчески резултати, т.е. намирането на нови, оригинални и заедно с това релевантни и работещи решения. Второ, ще откроим мястото на тези мотивации в разгръщането на творческия процес, от откриване на проблема през генериране на идеи до избор и оптимизиране на решението. В заключение ще изведем насоки за подкрепа на творческото поведение на личността в образованието и в работата.*

Ключови думи: творческа мотивация; потребност от постижение; творчески продукт; творчески процес; творческа личност.

ВЪВЕДЕНИЕ

В едно от първите изследвания на твореца, Анна Роу (Roe, 1952) интервюира 64 представители на природните и социалните науки, постигнали изключителни успехи в своята област. Интересът ѝ е насочен към развитието и формирането на твореца, избора на професия и постигането на успех в нея. Основният ѝ извод е, че колкото и да се различават по между си учените, каквито и отличителни особености да имат представителите на отделните науки, те всички имат нещо общо и това е стремежът към потапяне в работата: те работят продължително в течение на години, често без почивка, защото предпочитат да работят пред всичко останало. Петдесет години по-късно, вторичният анализ на психологическите изследвания на творческата личност (Feist, 1999) обобщава резултатите от 42 изследвания, проведени с групи на хора на изкуството от 1962 до 1995 г., и от 37 изследвания, проведени с групи хора на науката от 1952 до 1996 г. Изводът от новите консолидирани данни е много сходен: и в изкуството, и в науката творческите индивиди са силно мотивирани, амбициозни и ориентирани към постижение.

Заедно с това в профила на творческата личност се открояват и отвореност към опита и преживяванията (Feist, 1999; Da Costa et al., 2015), стремеж към новото и любопитство, откритост за необичайното и предпочитания към комплексност (Martinsen, 2011). Откриването на радостта от изследователската работа е един от факторите зад решението да станеш учен (Roe, 1952), както и вътрешната мотивация повишава креативността (Amabile, 1993; Da Costa et al., 2015). Опирайки се на резултатите от изследванията на творческата личност, тази нагласа бива концептуализирана от Пол Торанс като творческа мотивация: личностова диспозиция, която описва и оценява индивидуалните различия в склонността към вътрешно мотивирано експериментиране и проучване на нови идеи, непознати ситуации и необичайни проблеми (Torrance, 1990).

Предмет на вниманието в настоящата статия са тези две мотивационни тенденции – потребност от постижение и творческа мотивация. Първо ще обобщим данните за тяхната връзка с творчеството и личността, получени в български извадки. След това ще предложим обяснение и осмисляне на тези емпирични резултати. Опирайки се на едни от най-популярните модели за

творчество (Runco & Pritzker, 2020), ще очертаем ролята на всяка една от тези мотивационни характеристики в хода на творческия процес и ще посочим специфичния ѝ принос в създаването на творческия продукт. Трето, на основата на този теоретичен синтез ще бъдат изведени насоки за подкрепа на творческото поведение на личността.

ПОТРЕБНОСТ ОТ ПОСТИЖЕНИЕ И ТВОРЧЕСКА МОТИВАЦИЯ

Дефинираният от Паспаланов и Щетински (1985) конструкт измерва една „обща стратегия на поведението, изразяваща се в търсене и постигане на високи стандарти, последователност при осъществяване на дейността, сравняване с постиженията на другите и със своите собствени, делова ориентация към задачата, ориентация към далечни цели“ (с. 36). Конструираният от тях самооценъчен въпросник измерва потребността от постижение като най-обща стратегия на поведение при изпълнение на различни по характер дейности, изразяваща се чрез нагласите (отношения) към различни страни на дейността и нейните резултати, оценяването им и преживяването им. Айтемите не включват мотива за избягване на неуспеха и в този смисъл въпросникът не оценява мотивация за постижение, а само потребност от постижение.

По-високият бал означава по-висока потребност от постижение (ПП). Потребността от постижение подбужда и насочва ориентираното към постижения поведение, чиито психологически и поведенчески прояви обхващат признаци като последователност и настойчивост при осъществяване на дейността; упоритост при постигане на целта; увличане в работата, отделяне на много време на задачите; силна тенденция към възобновяване на дейността, ако се прекъсне; запълване на времето с много задачи и отделянето на много време за постигането на успех; стремеж към самореализация чрез постижения; ангажираност и емоционално отношение към задачата и постиженията; делова ориентация при избора на партньор и организация на работата; надситуативна ориентация към далечни перспективи и бъдеща реализация (Паспаланов, Щетински, 1985). Също така ПП корелира отрицателно със страха от успех (Дилова, 2011) – участниците с по-висока потребност от постижение по-рядко изпитват страхове относни възможни негативни последици от техния успех.

Направените сравнения показват (Паспаланов, Щетински, 1985), че групите със социално признати високи постижение и успехи показват по-висока ПП: надарените и талантливи ученици с високи постижения в олимпиади, в изпълнителски изкуства, в художествени дейности – спрямо ученици без такива постижения; инженери изобретатели – спрямо инженери; изтъкнати хора на изкуствата и преподаватели във ВУЗ по изкуствата, завоювали високо национално или международно признание – спрямо квалифицирани работници. Също така при инженери изобретатели ПП корелира положително с насочеността към задачата (Паспаланов, Щетински, 1985). Потребността от постижение е по-висока при ученици с творчески постижения (Стойчева, Желязкова – Койнова, 1992).

Торанс определя творческата мотивация (ТМ) като вътрешно мотивирана нагласа за експериментиране с идеи, подходи и проблеми и изследване на новото и необичайното с ентусиазъм, енергия и отдаденост (Torrance, 1990). Връзката на творческата мотивация с творческото поведение и резултати на личността са показани в редица емпирични изследвания (Torrance, 1990). Българската форма на конструираната от него самооценъчна скала показва много добра надеждност и валидност (Стойчева, Щетински, Попова, 2008) и с нея са проведени редица изследвания за връзката на творческата мотивация с личността, мотивацията и нагласите на ученици, студенти и възрастни (Златева, 2014; Марковска, 2016; Герева, 2022). При учени математици (Василева-Чачева, 2003) творческата мотивация е свързана не просто с по-висока продуктивност (брой публикации), а с повече публикации в най-престижните професионални издания. Сред специалистите, работещи в сферата на рекламата, тези, които участват непосредствено в творческия процес, показват по-висока творческа мотивация от своите колеги (Антимова, 2012).

Връзка на ТМ и ПП

Корелационни данни за зависимостта между тези две променливи (виж Таблица 1) показват умерена положителна връзка в две от трите изследвани извадки. Ученици и студенти с по-силно изразена ориентация към постигане на високи стандарти в изпълнението и резултатите от дейността имат и по-силно изразена творческа нагласа.

По-специално, и учениците, и студентите с висока потребност от постижение влагат много енергия и ентусиазъм в това, което правят.

Таблица 1. Коефициенти на корелация по Пиърсън между ТМ и ПП

Извадка	Участници	R
Ученици (Стойчева, Щетински, Попова, 2008)	N=106, 31м+75ж 14 - 19 години (M = 16,59; SD = 1,29) I - IV курс 79 техникум+27 СПТУ, приложни изкуства	0,37 ***
Студенти (Стойчева, Щетински, Попова, 2008)	N=130, 43м+87ж 19 - 34 години (M = 22,24; SD = 1,86) II - V курс 35 НХА, 30 физика СУ, 65 фармация МУ София	0,25 **
Студенти и работещи Златева (2014)	N=92, 45м+46ж 20 - 41 години (M = 27,27; SD = 4,86)	- 0,03

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Учениците с висока потребност от постижение също така по-често се разпознават във възбудата и вълнението, което те обхваща, когато идеята, върху която работиш, започне да се оформя, и в удоволствието да се захванеш с изненадващи те и трудни неща (Стойчева, Щетински, Попова, 2008). Изследваните от Златева (2014) студенти имат по-висока ТМ от работещите, но двете групи не се различават по своята ПП. Възможно е, докато постиженията в учебната дейност са свързани с изследване на новото и непознатото, в стандартите за най-добро професионално изпълнение да се търсят други достойства. Към възможната връзка на ПП и условията за професионална изява насочват и резултатите на Вълова (1990), получени при проследяване на измененията в личностите характеристики на студенти по актьорско майсторство в хода на обучението им.

Връзка на ТМ и ПП с Аз-образа

И потребността от постижение (Стойчева, Желязкова – Койнова, 1992), и творческата мотивация (Стойчева, Щетински, Попова, 2008) корелират с позитивния образ за себе си, възприемането на себе си като творческа личност и ниска себеакцептация. В първото изследване участват 224 ученици (Стойчева, Желязкова-Койнова, 1992) от 9. - 11. клас. В експерименталната група на учениците с творчески постижения над училищния стандарт в академичните (участие в олимпиади, кръжоци) и извънакадемични области (конструиране, моделиране) и в художествените и артистични области (музика, солово пеене, танци, балет, литература, драматургия, изобразителни изкуства) са 45 момчета и 62 момичета. В контролната група от техни съученици без такива постижения участват 50 момчета и 67 момичета. Във второто изследване участват 219 ученици от 10. - 12. клас. И в двете изследвания е използван въпросникът за изследване на Аз-образа, разработен от Паспаланов и адаптиран от Стойчева и Желязкова – Койнова (Стойчева, Желязкова – Койнова, 1992; Стойчева, Щетински, Попова, 2008).

Мотивация на учениците е положително свързана с тяхната реална и идеална самооценка. По-силно мотивираните ученици показват както по-положителна оценка на качествата, които притежават, така и стремеж към постигане на още по-високи личностни стандарти. Те оценяват по-високо личностните си характеристики такива каквито са, и такива, каквито искат да бъдат.

Количествените различия в самооценката се допълват от различия в качествата, доминиращи в съдържанието на Аз-реално и Аз-идеално. Учениците с творчески постижения си приписват в по-голяма степен качества, свързани с интелектуалната изява и насоченост към задачата: любознателен, привлича го неизвестното; амбициозен; има широки интереси; готов да се залавя с решаването на трудни проблеми; мисли оригинално; интересна личност, различава се от другите. В Идеалното им Аз се открояват характеристики като енергичен, деен; артистична, емоционална натура; трудолюбов; надарен с въображение; чувствителен към красивото (Стойчева и Желязкова-Койнова, 1992). Творчески мотивираните ученици си приписват в по-голяма степен характеристики, свързани с творчество (въображение, оригиналност, изобретателност, интуиция, артистичност и ентусиазъм) и личностна комплексност (емоционалност, богата

душевност, чувство за хумор), както и по-голям стремеж към развитие в интелектуален и личностен план (искат да притежават в по-голяма степен въображение, любознателност и стремеж към самоусъвършенстване) (Стойчева, Щетински, Попова, 2008).

И ТМ, и ПП са свързани с творческо себевъзприемане – позитивен образ за себе си като творческа личност, като тази оценка почива главно на по-висока самооценка на творческите качества и по-високи личностни стандарти. Юношите с висока мотивация си приписват в по-голяма степен свързани с творчеството качества, както и по-голям стремеж към личностно самоусъвършенстване и интелектуално творческо развитие, което стои в основата на по-високата им самооценка, от една страна, и на сравнително по-ниската степен на приемане на себе си от друга. В съчетаването на висока самооценка с ниска степен на приемане на себе си може би се проявява специфичен механизъм на творчески мотивираща Аз-неудовлетвореност, която подкрепя включването на личността в творческа дейност и творческото ѝ развитие.

Подобна тенденция се наблюдава и при професионални актьори (Вълова, 1985а). Наблюдава се силна положителна корелация между ПП и самооценката при 39 актьори на възраст от 29 до 60 години, от които 20 жени и 19 мъже. Участниците с различно равнище на ПП се различават и по водещите качества в самоописанията им. Тези с по-висока ПП в по-голяма степен си приписват повече трудолюбие, упоритост и желание за изява, както и в по-голяма степен се стремят към начества като оригинално мислене, интуиция и търсене на новото. Въпросникът за изследване на Аз-образа, разработен от Паспаланов и адаптиран от Вълова за целите на изследването на актьори (Вълова, 1985а).

Връзки на ТМ и ПП с личността

Макар и взаимосвързани, ТМ и ПП показват различни връзки с други променливи, релевантни за творческото поведение на личността.

Така например творческата мотивация е свързана с толерантността към неопределеност и със значимостта, която личността приписва на толерантните и нетолерантни към неопределеност поведения (Антимова, 2012; Марковска, 2016; Стойчева, Щетински, Попова, 2008; Stoycheva & Popova, 2019). Резултатите от тези изследвания са обобщени в Таблица 2.

Данни за връзката на ТМ с ТН са налични от четири извадки, като в три от тях се открива умерена положителна корелация. Ученици,

Таблица 2. Корелации по Пиърсън на ТМ и ПП с толерантността към неопределеност и значимостта, приписвана на толерантни и нетолерантни към неопределеност поведения

Извадка	Участници	ТН	Тн Значимост	неТн Значимост
Ученици (Стойчева, Щетински, Попова, 2008)	N=106, 31м + 75ж 14 - 19 години (M = 16,59; SD = 1,29) I - IV курс 79 техникум + 27 СПТУ, приложни изкуства	0.32* **0.10**		
Студенти (Stoycheva & Popova, 2019)	N=130, 43м + 87ж 19 - 34 години (M = 22,24; SD = 1,86) II - V курс 35 НХА, 30 физика СУ, 65 фармация МУ София	0,34** **-0.15**	0.54*** **0.18**	-0.38*** **0.13**
Работещи Антимова (2012)	N=60, 30м + 30ж 20 - 42 години (M = 29,18; SD = 4,51) 33 творчески професии и 27 на други позиции, четири рекламни агенции	0.27*		
Ученици Марковска (2016)	N=101, 30м + 71ж 16 - 18 години (M = 17,43; SD = 0,57) 11 и 12 клас, гимназия приложни изкуства	0.04	0.61***	-0.31**

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001; *Корелациите на ПП с другите променливи са дадени в червено.*

студенти и работещи с по-висока творческа мотивация са и с по-висока толерантност към неопределеност. Способността на личността да устоява на напрежението, породено от срещата с неопределеността, и да действа адекватно и адаптивно въпреки несигурността поддържа творческата ѝ нагласа и подпомага вътрешно мотивираното ангажиране с експериментиране и изследване на новото, необичайното, изненадващото.

Творческата мотивация на юношите и младежите показва връзка и със значимостта, която те приписват на толерантното и нетолерантното към неопределеност поведение. И в двете извадки участниците са попълнили оригинална българска скала за оценка на нагласите към толерантно и нетолерантно към неопределеност поведение (Stoycheva & Popova, 2019), посочвайки доколко качествата, описващи поведение на толерантност или на нетолерантност към неопределеност, са важни за тях лично.

Младежите с висока творческа мотивация ценят възможността да експериментират в различни ситуации и да се включват в нови и непознати начинания; обичат непредвидените обстоятелства и изненадите и са по-склонни да развиват оригинални и нетрадиционни вкусове и предпочитания. От друга страна, да избягват риска и да действат на сигурно не е толкова важно за тях. Тези ценностни предпочитания, поддържащи развитието на творческата мотивация, се формират в юношеството (Стойчева, 2003; 2005) и продължават да функционират и в младежка възраст.

Потребността от постижение не показва подобна връзка нито с толерантността към неопределеност като личностова диспозиция, нито със значимостта, която ученици и студенти приписват на толерантните и нетолерантните към неопределеност поведения (Таблица 2).

Различни по характер са и връзките на ТМ и ПП с личностовата ригидност (Стойчева, Щетински, Попова, 2014). Данните, получени при студенти (Стойчева, Щетински, Попова 2008), показват, че отрицателната корелация на ТМ с параметрите на личностовата ригидност не достига статистическа значимост, докато между ПП и оценките на студентите за персеверативност, ригидност и догматизъм се наблюдава слаба до умерена положителна корелация (от 0.26 до 0.39; Стойчева, Щетински, Попова, 2014). Студентите с по-висока ПП са по-скоро хора, склонни да се придържат към установените навици; да са подредени и методични; да следват определен подход и ред; да се придържат към ясни убеждения и отстояват своите разбирания. Като имаме предвид обхвата на понятието ПП, което включва настойчивост и упоритост, можем да допуснем, че стремежът към високи постижения може да бъде подкрепен от предварително обмисляне и следване на програма, сдържаност и контролираност в извършваната дейност и отказ да се приемат отклонения от правилното и от установения начин на действие.

ПП също така е свързана с индивидуалното отношение към успеха. Вълова (1985а,б) показва, че актьорите с висока ПП придават по-голямо значение на вложените усилия за постигане на успех, докато тези с по-ниска потребност от постижение отдават еднакво значение на двата фактора – способности и усилия.

Сред представителите на творческите професии ТМ не е свързана с индивидуалните различия по личностовите дименсии на Айзенк (Антимова, 2012), но е свързана с процъфтяването или психосоциално благополучие, оценено на скалата на Дайнър (Герева, 2022). Данните са получени от 308 лица на възраст между 20 и 65 години, занимаващи се с танцово изкуство (български народни танци), музика и пеене (изпълнители на класическа музика), с литература и творческо писане, с визуални изкуства (живопис, скулптура, фотография, кино). Резултатите показват слаба до умерена (0.23 до 0.48) положителна връзка на ТМ с индивидуалните и социални компоненти на психичното благополучие: чувство на удовлетвореност от работата и живота, позитивни и подкрепящи взаимотоношения, щастие, смисъл и оптимизъм (Герева, 2022).

МОТИВАЦИЯТА НА ЛИЧНОСТТА И ТВОРЧЕСКОТО ПОВЕДЕНИЕ

Мотивацията и творческият продукт

Осмислянето на емпричните данни за връзката на мотивацията на личността с творчеството минава през търсене на връзка между особеностите на личността и качествата на творческия продукт. Ако творческите продукти се отличават с определени качества, то творческата личност трябва да притежава характеристки, които водят до генерирането на продукти с тези качества (Averill & Nunley, 1992). Поставя се следователно въпросът: как могат да допринесат тези характеристики за създаването на нещо ново и оригнално, което е и ефективно решение на важен за нас проблем?

Един от първите модели (Jackson & Messick, 1965) например, постулира връзка между характеристики на личността като оригиналност и толерантност към неопределеност и нейната способност да генерира необичайни, излизащи извън нормите и изненадващи ни отговори. Особено важни са и активният стремеж към новото, готовността да се впуснеш в приключение и да поемаш рискове (Averill & Nunley, 1992). Творческата мотивация, като нагласа към експериментиране и изследване на нови идеи, ситуации и проблеми, се вписва сред тези качества. Връзката ѝ с ценностните нагласи към толерантното поведение поддържа този ресурс.

Творческият продукт е не само нов и оригинален, той е и обективно полезен или субективно ценен (Runco & Jaeger, 2012). Творческият продукт поражда задоволство, защото е релевантен на контекста, към който е адресиран, а за постигането на това допринасят качества като чувствителност и аналитичен и интуитивен когнитивен стил (Jackson & Messick, 1965). Гъвкавостта и откритостта на ума подпомагат преобразуването на ограниченията и създаването на стимулиращ продукт, както и това да бъдеш последователен и задълбочен, да поемаш отговорност и имаш увереност в себе си, за да наложиш на себе си и на другите високи стандарти (Averill & Nunley, 1992). Потребността от постижение като ориентация към постигане на високи стандарти на изпълнение поддържа стремежа към изработване на най-доброто решение в дадената ситуация.

Комплексният характер на ресурсите, които личността мобилизира за постигането на творчески резултати в дейността си (Martinsen, 2011), се опира на творческото себе-възприемане и сочи към голямото значение на саморегулацията на творческата дейност (Stoycheva, 2024). А насладата, която изпитваме от продуките на творчеството, е свързана с рефлексивност и спонтанност на създателя им (Jackson & Messick, 1965).

Мотивацията и творческият процес

Творчеството е сложен и динамичен процес, който преминава през различни етапи и предявява разнообразни, понякога дори противоречиви изисквания към личността и към решенията, които тя взема (Stoycheva & Lubart, 2001). Колкото и парадоксално да звучи, творецът трябва да може напълно да се откаже от успеха, както и да се бори докрай за него. За да опишат тази особеност на творческата дейност, Стърнбърг и Любарт използват инвестиционната метафора „купувай евтино, продавай скъпо“ (Sternberg & Lubart, 1995). Творчески активният индивид ще се ангажира с непопулярни идеи и хрумвания и ще инвестира своето време, енергия и личностни ресурси в неща, с които другите не биха се захванали, защото им се струват безнадеждни, безполезни или несигурни (т.е. нямат голяма стойност). По същия начин той ще се вложи, изцяло и напълно, в това да изпробва десетки, дори стотици варианти в търсене на най-доброто решение на проблема, да шлифова до съвършенство крайния резултат и да го представи на вниманието на публиката по най-добрия начин. Успехът в творческата дейност зависи както от творческата смелост и изследователската нагласа у личността, така и от силата на нейната мотивация за постигане на успех. Успешният творец застъпва нови, първоначално странни или непопулярни идеи, чийто потенциал може да разкрие впоследствие. За разлика от инвеститорите, той инвестира себе си си в това да придаде принадена стойност на своята първоначална идея (Sternberg & Lubart, 1995). Именно онези личностни черти, които правят индивида по-склонен да се ангажира в такива поведения (Feist, 2010), са значими за творчеството, а такива са и творческата мотивация (ангажиране с проучване на необичайното), и потребността от постижение (ангажиране с постигане на най-доброто изпълнение).

Друг подход търси интегриране на мотивационните характеристики на личността с етапите на творческия процес. Амабиле (Amabile, 1993) например предлага модел на синергия на мотивационните тенденции, който да обясни връзката на типа мотивация с етапите на творческата работа. Търсенето на такъв модел е провокирано от: емпиричните данни за вътрешната мотивация, допринасяща за по-висока креативност на продуктите, докато техническото качество на изпълнение е свързано с висока външна мотивация (виж например Da Costa et al., 2015); емпиричните изследвания на професионални групи, където външни мотиватори в организационната среда (например, добре дефинирани общи цели, честа обратна информация за работата, признание и награда за творческите идеи) подкрепят работата на твореца (виж например Amabile, 1993). Така според Амабиле (Amabile, 1993) участието на вътрешната и външната мотивация в творческата дейност се регулира от два основни механизма:

- Външни мотиватори в услуга на вътрешната мотивация – външни елементи, които под-

крепят чувството за компетентност, без да подкопават чувството за самоопределение, и дават важна информация за това как да се повиши компетентността, ще допринасят за вътрешната мотивираност. Например, ясни общи цели, които позволяват на индивида да се ориентира в съдържанието на задачата и подпомагат самостоятелното му действие; награди, които предлагат повече свободно време и възможности да изследваш своите идеи и хрумвания; използване на фокусирана върху задачата (а не върху човека) обратна връзка, която дава информация за параметрите на изпълнението и е конструктивна, а не оценъчна. От друга страна, налагането на изисквания как точно да се свърши работата не е в услуга на вътрешната мотивация и я подкопава (Amabile, 1993).

- (Съответствие между мотивация и работния цикъл на проекта – вътрешната мотивация е по-важна на етапите на формулиране на проблема и генериране на идеи, докато външната мотивация може да бъде полезна при проверката, валидирането и комуникирането на новите идеи. Тогава ясните срокове и наградите, очакващи индивида в края на процеса, доколкото не подкопават чувството му за самоопределение, могат да допринесат за това той да остане активно ангажиран със задачата, отдаден, деен и енергичен по време на този бавен, труден процес на разработване и представяне на новата идея, обосноваване на предложеното решение и изпипване на детайлите по приложението му (Amabile, 1993).

Това прецизиране на мотивационните ресурси спрямо етапите на творческия процес се съгласува с диференциацията в съдържанието на ТМ и ПП и на техните корелати. И високата самооценка, и ниската самоакцептация, свързани с ТМ, поддържат усилията, влагани в творческото дирене. Склонността на индивидите с висока ПП да следват план програма, да работят методично, последователно и неотклонно подкрепя инвестирането на личностни ресурси във финализирането на творческите решения по най-добрия начин.

От друга страна (Sternberg & Lubart, 1995; Feist, 1999), важното в разбирането на мотивацията за творчество е не толкова вътрешната или външна природа на мотиваторите, не удовлетворението или целта отвъд задачата, а фокусът върху задачата – висока степен на настойчивост и отдаденост, посветеност на задачата (да работиш интензивно, концентрирано, за дълъг период от време). Творчеството е предизвикателство към мотивацията на личността – ще ми стигнат ли желанието, упоритостта, търпението и настойчивостта да се справя с проблема? И двете мотивационни тенденции споделят тази склонност за ангажиране и високо ниво на мобилизация на енергия – така както творчески мотивираните индивиди изпитват радост, потъват в задачата и забравят за времето, така и ориентираните към постижение индивиди се фокусират интензивно върху това да изпълнят задачата по най-добрия възможен начин.

Според други автори (например, Averill & Nunley, 1992) творческият процес може да се мисли в термините на вариация (случайно генериране на нови и различни алтернативи) и селекция (подбор на „жизнеспособни“ алтернативи, които отговарят на изискванията на средата, удовлетворяват нуждите на ситуацията и представляват ефективни решения на проблемите). По аналогия с процеса на биологична еволюция, която води по естествен път до възникването на нови видове, така и творческият процес може да се мисли като единство на вариация и селекция на идеи, които водят до намирането на оригинални и ефективни решения. В модела на творческото решаване на проблеми пък традиционно се разграничават етапите на откриване и (пре) формулиране на проблема, генериране на идеи, избор на алтернатива, прилагане на решението (Stoycheva & Lubart, 2001). Можем да мислим склонността към експериментиране и проучване на нови, нестандартни и необичайни проблеми и стуации като естествен начин индивидът да се движи към нови или необичайни ситуации, които да стимулират процеса на генериране на алтернативи. Така ТМ увеличава вероятността за вариации на идеите, възприятията, предположенията, които продуцира индивидуалният ум. От друга страна, последователността и високите стандарти, идващи от ПП, увеличават шансовете за селекция на най-доброто решение. Селекцията на „работещи“ алтернативи не е само въпрос на избор, а предполага и оценка на това доколко избраната алтернатива отговаря на условията на средата и на стандартите на изпълнение. Можем да мислим за ПП като естествен ресурс за справяне с тези предизвикателства на творческия процес – тя повишава стойността на резултата, доколкото индивидът е чувствителен към това, какво се очаква или изисква от крайния резултат на творческия процес.

Подкрепа за творческото поведение на личността

Обобщените резултати за ТМ и ПП и предложеният концептуален модел за тяхното участие и принос в творческата дейност ни позволяват да очертаем и насоки за подкрепа на тяхното развитие в обучението, образованието и на работното място. Тези насоки се подкрепят от изводите на редица обзорни изследвания на творческите методи на преподаване в училище (например, Davies et al., 2013) и от мета-анализи на индивидуалните предиктори за иновация на работното място (например, Hammond et al., 2011).

Видяхме, че готовността да се захващаш с трудни неща, да влагаш много енергия и ентусиазъм в това, което правиш, възбудата и вълнението по време на работа отличават не само творчески мотивираните ученици и студенти, но и ориентираните към постижение. Следователно откриването и използването на емоционално ангажиращи, въодушевяващи дейности в обучението и образованието ще им даде по-голяма възможност да се вложат в работата и да постигат резултати.

Друга отличителна черта на индивидите с висока творческа мотивация е склонността им да „потъват в проблема“. Техните отговори по скалата за творческа мотивация ги описват като хора, които се въодушевяват и увличат в занманията си така, че забравят за времето и за света около себе си. Разбирането на това поведение като елемент от процеса на творческото търсене и отварянето на място за творческия процес в ученето и на работното място ще даде на творчески мотивираните индивиди възможност да постигат резултати, използвайки силните си страни. Така например учениците, които разполагат с достатъчно време да се потопят в дейността и да работят със свое темпо (Davies et al., 2013) по задачи, които нито са непосилни, за да ги тревожат, нито твърде леки, за да им доскучеят (Fletcher, 2011), ще работят по удобен за тях и резултатен начин.

И учениците, и студентите с висока творческа мотивация отдават по-голямо значение на толерантното към неопределеност поведение и по-малко ценят нетолерантното към неопределеност поведение. Тези резултати очертават толерантността към неопределеност и ценностните предпочитания на юношите като индивидуални ресурси в развитието на творческата мотивация. Използването на сложни задачи с противоречива, неясна или непълна информация, с висока степен на неопределеност и несигурен успех е една възможност творчески мотивираните ученици да използват силните си страни в учебната работа. Подкрепянето на толерантното към неопределеност поведение у учениците е ключово, за да има включването им в творчески дейности желания ефект върху развитието на мотивацията и ученето им (Davies et al., 2013).

Ето защо в подготовката на преподавателите следва да се работи за формиране на нагласи в две посоки: а) разбиране на толерантното към неопределеност поведение - какво допринася то за развитието на личността, въпреки несигурността и чувството за дискомфорт, които го съпровождат; б) разбиране защо и как намаляването на социалния натиск за придържане към сигурното, познатото, изпитаното и традиционното способства за развитието на личността (Стойчева, 2005). Положителните примери за постигане на успех при захващане с трудна задача, поощряване на изпробването на нови начини на действие, експериментирането с нови правила или участие в изработването на норми, както и отварянето на пространство за образователни дейности, в които учениците не са оценявани, а трупат опит и опознават нови неща, са някои възможни насоки за работа.

Резултатите за положителната връзка на мотивацията с Аз-образа ни насочват към важността на формирането на позитивен образ за себе си и своите качества. Включването на учениците в творчески дейности ще допринесе за самоопознаване на техните ценни качества и творчески ресурси, когато подаваме информационна, а не оценъчна обратна връзка за поведението и проявленията им; когато поощряваме изследването и експериментирането не само като инструменти за учене, но и като начини да опознаем себе си и да формираме стремеж към развитие и изграждане на желани качества. Откриването на тази връзка и при възрастни в творческите професии подчертава важността на себе-рефлексията и подкрепата за позитивното себевъзприемане в прпрофесионалната дейност и жизнения път на твореца (Karwowski & Kaufman, 2017). Творецът има нужда от доверие, сила и смелост пред лицето на новата и непозната ситуация, от позитивна нагласа към себе си и към това, което прави.

Възприемането на себе си като творческа личност е от значение за творческата реализация на личността и в работата. Сред предикторите на иновациите на работното място (Hammond et al.,

2011) най-голямо значение имат професионалната роля (доколкото от човека в тази роля се очаква и се изисква да проявява творчество), сложността и автономността на извършваната работа и творческата себе-ефикасност (доколко човек смята, че може да се справи с творческите задачи. Тези данни са получени при мета-анализ на 303 корелации между предиктора (характеристики на индивида, работата и контекста) и оценките за творчество и иновации в работата от 80 публикации (Hammond et al., 2011). Включването на творчески предизвикателства в работната среда не само ще привлече вътрешно мотивираните изследователи на новото и непознатото, но и ще даде условия за реализация на индивидуалния стремеж към постигане на високи стандарти в дейността.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Мотивацията е от решаващо значение за творчеството не само в личностов, но и в развитиен план. Мотивацията насочва вниманието на индивида към творчески задачи и дейности; регулира времето и усилията, които той ще вложи в решаването на проблема; задейства използването на когнтивните и афективни ресурси на личността; допринася за овладяването на предметно-специфичните знания и умения; подпомага развитието на индивидулания творчески потенциал и подкрепя творческата продуктивност в жизнения път на личността.

Настоящият анализ обособява две характерни тенденции в мотивацията на творческата дейност. Творческата мотивация като вътрешно мотивирана нагласа за експериментиране и проучване на нови идеи, непознати ситуации и необичайни проблеми, и потребността от постижение като стремеж към постигане на високи стандарти на изпълнение в дейността. Обобщението на резултатите от българските изследвания позволява да се концептуализира специфичния им принос в разгръщането на творческия процес и при създаването на творчески продукти. Те имат опора в образа за себе си, творческото себе-възприемане и механизмите на поддържане на Аз-образа, което им дава необходимата стабилност; интегрирани са в структурата и функционирането на Аза. И двете са свързани с възможността и готовността на личността да мобилизира енергия и поддържа усилия. Имат различни личностни корелати – творческата мотивация е свързана с ценностното отношение към неопределеността, докато потребността от постижение с приписването на успеха и неуспеха. Колкото и да се различават по между си творците (Roe, 1952; Feist, 1999), те трябва да споделят някои черти, които допринасят за това те да могат да създават творчески продукти. Показахме как творческата мотивация и потребността от постижение в частност допирнасят за това продуктите на творческия процес да бъдат нови, оригинални и заедно с това ефективни и работещи, носещи задоволство и удовлетворение. Приносът на творческата мотивация е към откриването на проблеми и генерирането на идеи, проучването на нови, нестандартни и необичайни насоки, готовността да се ангажираш с нещо, на което другите не обръщат внимание. Потребността от постижение е личностов ресурс на етапа на верификация на решението, помага за селекцията на стойностни, работещи и ефективни решения и дава възможност да се достигне до най-доброто възможно решение и до резултат с висока стойност за потребителите му.

Обощението на емпиричните данни и концептуалният синтез водят до по-добро разбиране на тези мотивационни тенденции. Търсенето на новото не е водено от желание за удовлетворение на любопитството и следване на все нови и нови възможности, а е свързано с отдаденост на експериментирането и проучването на необичайни ситуации и нови проблеми. Стремежът към съвършенство не е конформистко гонене на стандарти и признание за постигането им, а търсене на начини да се извлече най-доброто, да се покаже по най-добрия възможен начин създаденото в творческия процес. В този смисъл връзката на високата мотивация с ниската себеакцептация е процес, „оформен“ с цел поддържане на вътрешна неудовлетвореност, която да бъде основа и опора за постоянните усилия за самоусъвършенстване, за постигане на все по-високи резултати и за непрестанното откриване и проучване на нови територии.

На основата на това по-пълно и по-задълбочено разбиране са изведени насоки за подкрепа на творческото развитие на личността в образованието и в работата. И ако целта придава форма на процеса (Averill & Nunley, 1992), то тогава можем да заключим, че стремежът да бъдеш творец е формирал много и различни процеси на личностна саморегулация, които да помагат на творчески активния индивид да постига целта си – да твори.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Amabile, T. M. (1993). Motivational synergy: Toward new conceptualizations of intrinsic and extrinsic motivation in the workplace. *Human Resource Management Review, 3 (3*), 185-201. https://doi.org/10.1016/1053-4822(93)90012-S.

Antimova, A. (2012). *Personality characteristics of creative professionals in advertising*. [Антимова, А. (2012). *Личностни характеристики на творческите професии в рекламата* (Бакалавърска теза по психология с научен ръководител доц. д-р Катя Стойчева). София: Нов български университет.] (In Bulgarian).

Averill, J. R. & Nunley, E. P. (1992). *Voyages of Heart: Living an Emotionally Creative Life*. Los Angeles, CA: The Free Press.

da Costa, S., Páez, D., Sánchez, F., Garaigordobil, M., Gondim, S. (2015). Personal factors of creativity: A second order meta-analysis. *Revista de Psicología del Trabajo y de las Organizaciones, Vol 31(3),* 165-173. https://doi.org/10.1016/j.rpto.2015.06.002.

Davies, D., Jindal-Snape, D., Collier, C., Digby, R., Hay, P. & Howe, A. (2013). Creative learning environments in education – A systematic literature review. *Thinking Skills and Creativity, 8*, 80 – 91. https://doi.org/10.1016/j.tsc.2012.07.004

Dilova, M. (2011). The fear of success. [Дилова, М. (2011). *Страхът от успеха*. Научен електронен архив на НБУ, София. http://eprints.nbu.bg/863/.] (In Bulgarian).

Feist, G. J. (1999). The influence of personality on artistic and scientific creativity. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of creativity* (pp. 273–296). Cambridge University Press.

Feist, G. J. (2010). The function of personality in creativity: the nature and nurture of the creative personality. In J. C. Kaufman and R. J. Sternberg (Eds.), *The Cambridge Handbook of Creativity* (pp. 113–130). Cambridge University Press.

Fletcher, T. S. (2011). Creative Thinking in Schools: Finding the "Just Right" Challenge for Students. *Gifted Child Today*, 34 (2), 37– 42. https://doi.org/10.1177/107621751103400211

Gereva, M. (2022). *Creative motivation, flourishing and psychological types in adults engaged in art and culture activities*. [Герева, М. (2022). *Творческа мотивация, процъфтяване и психологически типове при лица в зряла възраст, занимаващи се с изкуство и култура* (Докторска дисертация с научен ръководител: доц. д-р Кирилка Тагарева). Пловдив: ПУ „П. Хилендарски".] (In Bulgarian).

Hammond, M. M., Neff, N. L., Farr, J. L., Schwall, A. R. & Zhao, X. (2011). Predictors of individual-level innovation at work: A meta-analysis. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, 5*(1), 90–105. https://doi.org/10.1037/a0018556

Jackson, P. W. & Messick, S. (1965). The person, the product, and the response: Conceptual problems in the assessment of creativity. *Journal of Personality, 33*(3), 309–329. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1965.tb01389.x

Karwowski, M. & Kaufman, J. C. (Eds.) (2017). *The Creative Self: Effect of Beliefs, Self-Efficacy, Mindset, and Identity*. Academic Press.

Markovska, R. (2016). *Personality and creative thinking in students of applied arts*. [Марковска, Р. (2016). *Личност и творческо мислене при ученици по приложни изкуства* (Бакалавърска теза по психология с научен ръководител доц. д-р Катя Стойчева). София: Нов български университет.] (In Bulgarian).

Martinsen, Ø. L. (2011). The creative personality: A synthesis and development of the creative person profile. *Creativity Research Journal, 23*(3), 185–202. https://doi.org/10.1080/10400419.2011.595656

Paspalanov, Iv., Shtetinski, D. (1988). Construction and validation of a Bulgarian need for achievement scale. [Паспаланов, Ив., Щетински, Д. (1988). Конструиране и валидизация на българска скала за потребност от постижения. *Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски", Книга Психология*, том 78, 29-54.] (In Bulgarian).

Roe, A. (1952). *The Making of a Scientist*. NY: Dodd, Mead & Co.

Runco, M. A. & Jaeger, G. J. (2012). The Standard Definition of Creativity, *Creativity Research Journal*, 24:1, 92-96. DOI: 10.1080/10400419.2012.650092

Runco, M. A. & Pritzker, S. R. (Eds.) (2020). *Encyclopedia of Creativity*, 3rd edition. Academic Press.

Sternberg, R. J. & Lubart, T. I. (1995). *Defying the crowd: Cultivating creativity in a culture of conformity.* NY: The Free Press.

Stoycheva, K. (2003). *Tolerance for ambiguity*. [Стойчева, К. (2003). *Толерантността към неопределеност*. Плевен: Леге Артис.] (In Bulgarian).

Stoycheva, K. (2005). Tolerance for ambiguity as a value. [Стойчева, К. (2005). Толерантността към неопределеност като ценност. *Годишник на Департамент „Когнитивна наука и психология"*, НБУ (стр. 31-38). София: Издателство на НБУ.] (In Bulgarian).

Stoycheva, K. (2025). Tolerance of Ambiguity and the Creative Action: To Engage and Endure. *Journal of Creative Behavior, 59(3)*: e1506. https://doi.org/10.1002/jocb.1506

Stoycheva, K. & Lubart, T. (2001). The nature of creative decision making. In C. M. Allwood and M. Selart (Eds.) *Decision Making: Social and Creative Dimensions* (pp. 15-33). Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic Publishers.

Stoycheva, K. & Popova, K. (2019). Tolerance/Intolerance of Ambiguity: Assessing Its Perceived Importance. *Psychological Research in the Balkans*, Vol 20 (3), 629-640.

Stoycheva, K., Zhelyazkova-Koinova, Zh. (1992). Self-image and need for achievement in students with creative achievements. [Стойчева, К., Желязкова-Койнова, Ж. (1992). Аз-образ и потребност от постижение при ученици с творчески постижения. *Българско списание по психология*, 2, 3-9.] (In Bulgarian).

Stoycheva, K., Shtetinski, D., Popova, K. (2008). Paul Torrance's creative motivation scale: Reliability and construct validity of its Bulgarian form. [Стойчева, К., Щетински, Д., Попова, К. (2008). Скала за творческа мотивация на Пол Торанс: Надеждност и конструкт валидност на българската форма. *Психологични изследвания*, 1, 215-230.] (In Bulgarian).

Stoycheva, K., Shtetinski, D., Popova, K. (2014). Research on the validity of Ivan Paspalanov's personal rigidity questionnaire L.R.-1. [Стойчева, К., Щетински, Д., Попова, К. (2014). Изследвания върху валидността на въпросника за личностова ригидност на Иван Паспаланов Л.Р.-1. *Българско списание по психология*, бр. 4, 27- 46.] (In Bulgarian).

Torrance, E. P. (1990). *Creative Motivation Scale: Norms Technical Manual*. Athens, GA: Georgia Studies of Creative Behaviour.

Vassileva-Chacheva, S. (2003). *Personality prerequisites for creative productivity in scientists*. [Василева-Чачева, С. (2003). *Личностни предпоставки за творческа продуктивност при учени* (Докторска дисертация с научен ръководител: доц. д.н. Ангел Величков). София: Институт по психология при БАН.] (In Bulgarian).

Vulova, M. (1985a). Personality-psychological factors of success and failure in actor's creativity. [Вълова, М. (1985а). Личностно-психологически фактори за успеха и неуспеха в творчеството на актьора. *Театрален бюлетин*, кн.5, с.34-58.] (In Bulgarian).

Vulova, M. (1985b). Influence of need for achievement and self-esteem on the causal attributions of success and failure in actors. [Вълова, М. (1985б). Влияние на потребността от постижение и самооценката върху приписването на причини за успеха и неуспеха при актьори. *Психология,* 6, 11-16.] (In Bulgarian).

Vulova, M. (1990). Modification of some personality parameters in the process of acting training. [Вълова, М. (1990). Изменение на някои личностни параметри в процеса на обучение по актьорско майсторство. *Психология*, 4, 45-52.] (In Bulgarian).

Prof. Katya Georgieva Stoycheva, PhD
Department of Psychology,
Institute for Population and Human Studies,
Bulgarian Academy of Sciences
Sofia 1113, Acad. G. Bonchev Str., bl. 6, fl. 5
Email: kstoycheva@iphs.eu